

belangrijk is. Alleen — als volgende, beschaafdere en verfijndere generatie — subtieler en fijner, geraffineerder, zooals hij dat ook was in zijn stof-uitdrukking en in zijn atmosfeer. En hij buitte het, voor zoover het genre-stuk en geen portret was, bij voorkeur uit tot het geven van het anecdotische. Zijn figuren doen steeds iets; op stille wijze, doch zeer intens. De actie van den geest doortrilt het gansche lichaam, van top tot teen. De gedachte, waar de figuur mede vervuld is (schrijven, lezen, luisteren, kijken), weerspiegelt zich in de geheele houding. Een stil comedie-spel, een zwijgende rol in een tooneelstuk. Het best moest hij dus wezen in méér dan één figuur, om het stille samenspel der oogen (waarvan de Trompetter-Boodschapper in het Mauritshuis wel één der belangrijkste voorbeelden is).

Sensueele geraffineerdheid is de basis van Terborch's kunst, van àl zijn kunstfactoren. Ten eerste: van zijn observatie-gave, in hare speciale soort. Ten tweede, in zijn tweede periode, toen hij alle factoren tot hetzelfde verfijnde peil wist op te voeren: ook van zijn stof-uitdrukking, van zijn kleur-harmonie en van de atmosfeer, die een alkoof-atmosfeer is, zinnelijk-zwoel; een atmosfeer, die past bij het precieuse (niet-hartstochtelijke, maar zinnelijke) van zijn stof-uitdrukking. Het is op prijs te stellen, dat hij kopje onder is gedoken in het moeras der sensueele geraffineerdheid zonder zijn spiritueele waarde te verliezen, al zijn de figuren ook meer en meer stilleven-object voor hem geworden: noodzakelijk om de atmosfeer, waarin ze zijn gedrenkt, uit te drukken, en als dragers van de stoffen en van de kleuren; atmosfeer en stoffen en kleuren in dienst der erotiek. Terborch is goed begonnen (de kleine Helena van der Schalcke!), in het aandoenlijk, niet-sentimenteel, onopgesmukt realisme — en slecht geëindigd. Hij is t e c h n i s c h t o t v o l m a a k t h e i d geraakt, maar zijn ziel heeft hij er bij verloren. De japon had op het laatst meer belangstelling voor hem dan de persoon, die er in zat, en de atmosfeer meer dan de persoon, die er in stond.

Zijn bij Terborch de figuren de spil waar alles om draait, en bij de Hooch, waar hij op zijn best is, slechts een onderdeel, een stoffeering, bij Vermeer zijn zij, waar hij op zijn zuiverst is, nog minder dan dat: stilleven. Dat hij meestal niet heeft vermoogd, het in zijn schilderij tot een zuiver stilleven te brengen, dat zijn vrouwelijke figuur meestal merkbaar poseert, zelfs den beschouwer aankijkt of toelacht, kan worden beschouwd als een concessie van den geest aan de stof, van het sereen-comtemplatieve (dat zijn schildersaard was) aan de eischen van het menschelijk gemoed, waarbij „de natuur hare rechten herneemt.”

De natuur is sterker dan de leer. Men kan van geest alleen niet leven. Ongetwijfeld zal hij ook wel eens op twee gedachten hebben gehinkt, en zelfs periodes hebben gehad, waarin hij de oorspronkelijk ingeslagen,